

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ У КАРПАТСЬКІЙ УКРАЇНІ В ХУДОЖНЬОМУ СЛОВІ

Відома дослідниця українського фольклору Таміла Висіцька у передмові до своєї книги написала такі рядки: «За радянського періоду усі історичні події були переглянуті та висвітлені виключно з позиції радянської ідеології. З часу розпаду СРСР на теренах колишніх радянських республік розпочався зворотний процес: усе, що раніше вважалося позитивним, стало негативним, що вважалося незаперечною істиною, тепер тлумачиться в протилежному аспекті. Тож скільки ще разів історія буде перекручуватися, вивертатися, шліфуватися? Однозначно, що стільки, скільки разів буде змінюватися в країні ідеологія правлячої верхівки, яку цікавить лише збереження своєї влади, а для цього потрібне утвердження «закономірності» даної ідеології. І, безперечно, завжди знайдуться «науковці», які будуть перевертати знову і знову все «з ніг на голову» в угоду владі. Кожен має право на власну думку, але ніхто не повинен цю думку оголошувати як вирок суду в останній інстанції. Люди мають право знати усі факти тих чи інших подій. Лише це дасть можливість запобігти помилкам у майбутньому» [5, с. 3]. Цілком ширі й правдиві слова.

Щось подібне можемо сказати про Августина Волошина і Карпатську Україну. «Кілька десятиліть потрібно було для того, щоб український народ, в першу чергу молоде покоління, знали правду про Карпатську Україну, – стверджує, наприклад, відомий український фольклорист і літературознавець Іван Хланта. – Ціле півстоліття нам заборонялося не тільки говорити, але й згадувати про неї. Мужні захисники молодого держави – Карпатської України та її президент Августин Волошин зображувалися винятково як українські буржуазні націоналісти, запроданці і зрадники нашого народу. Найгіршим було те, що сфальсифікована історія Карпатської України проникла в школу, і наші діти повторювали за своїми вчителями фальшиві трактування тих подій. І тільки сьогодні, у нашій незалежній державі маємо можливість по-справжньому усвідомити тогочасні події і зовсім іншими очима подивитися на ті, одночасно далекі і близькі, часи» [18, с. 3]. На Закарпатті збереглися різноманітні легенди, перекази й пісні про князя Корятовича та Ілону Зріні, про Олексу Довбуша та карпатських опришків, наймовірні оповідання про місцевого силача Кротона, який гнув підкови і мав надприродну силу... Народ складав легенди про тих, кого найбільше любив, не звертаючи увагу на позицію комуністичних чиновників та офіційне трактування радянської історії. Хоча історія Карпатської України порівняно молода, та й тривала вона протягом короткого відрізка часу, проте залишила свої сліди в народній пам'яті [46].

Український народ Закарпаття швидко збагнув, що призначення прем'єр-міністром уряду Підкарпатської Русі Андрія Бродія не буде тривалим, що він та його найближчі соратники швидко зійдуть із політичної сцени краю, бо немає в них справжнього українського духу. Проугорська орієнтація першого

автономного уряду краю знайшла своє відображення в одній із коломийок, яку на Рахівщині записав С. Вівчар:

«Не pomoже Фенцик Пішта, ні Бродій, ні Іштен (по угорськи Бог – Авт.),
Що казали «Українців карайте та ріжте».

Фенцик Пішта дістанеться свині сокотити,

Бродій піде з циганами здохлі пси лупити» [6, с. 177].

Очевидець тих історичних подій М. Могорита пригадував: «Пристрасті в краї стали вирувати ще з більшою силою, а особливо, коли нависала агресія з боку фашистської Угорщини. Пригадується свіжий, із заморозком, березневий ранок. В будинку, де до цього часу розмішалась чехословацька жандармерія, вирувало життя січовицької сотні. Федір та Михайло Щури, Федір Тацінець, Іван Іванцьо та Василь Івашко, Іван та Василь Ковалі й десятки інших селян з саморобними макетами гвинтівок під керівництвом Миколи Глеби та Михайла Синиці, які кілька днів тому повернулись з війська, відпрацьовували бойові вправи. Враз над нашими головами загуркотів аероплан, що потім був прозваний «кукурузником», з якого летіли сріблясті листівки. Кожному з нас вдалось заховати в пазуху по кілька з них. Хоч ще й не був школярем, але складами я прочитав:

«Мадяр, німець нам не брат,

Фенциківців вон із хат.

Наш Волошин батько милий,

Не жаліє для нас сили,

Він працює для нас всіх,

Дай Боже йому успіх» [19, с. 67–68].

На відміну від А. Бродія і С. Фенцика, Августина Волошину закарпатці давали високу оцінку, про що свідчить добірка народних пісень, зібрана вже згадуваним вище Іваном Хлантою. Ось, для прикладу, фрагменти із пісні «Ой у жовтні в тридцять восьмим (почалося нове життя)»:

«Ой у жовтні в тридцять восьмим сталася новина:

Автономію дістала Карпатська Вкраїна.

В листопаді блискавкою розійшлася слава:

Верховина – незалежна Карпатська держава!

Уже сніжок наші гори мало припорошив,

Прем'єр-міністром Уряду став Августин Волошин» [18, с. 70–71].

Пісня «Та ходила раз до Хуста», яку записав І. Панькевич, передавала споконвічні прагнення закарпатських українців до возз'єднання з Великою Україною. Люди вірили, що А. Волошину вдасться здійснити цю важливу місію У 2004 р. І. Хланта у с. Лоза Іршавського району Закарпатської області записав пісню «Волошин – наш батько рідний», крізь яку червоною ниткою проходить впевненість краян, що саме Августин Волошин принесе їм свободу. Звичайно, сьогодні не все вдасться записати із тих пісень про Карпатську Україну, що побутовали в кінці 30-х років ХХ століття. Чимало їх уже понесли в могилу ті, що їх співали й пам'ятали [44, с. 395]. До таких слід зарахувати пісню «В тисяча дев'яносто тридцять дев'ятому році», записану І. Хлантою в с. Оглядів Радеківського району Львівської області від І. С. Ісківа [18, с. 73]. Коли у

Келечині – рідному селі президента Карпатської України – співали пісню «Там над Хустом ворон кричє» – оплакували двох видатних односельчан Августина Волошина і Федора Тащинця [29, с. 219–220].

Оксана Кузьменко в упорядкованій нею ґрунтовній праці «Стрілецькі пісні» опублікувала варіант цієї пісні, записаний у с. Яворові [40, с. 372]. «Стрілецькі пісні» О. Кузьменко, і це справедливо, присвячені подіям 1918–1920-х рр., тобто національно-визвольній боротьбі українців доби ЗУНР і УНР. «До циклу історичних стрілецьких пісень зачислено декілька творів, – констатує дослідниця, – що хронологічно не відповідають зазначеному періоду. Однак тематично ці пісні дуже близькі до стрілецьких, бо стосуються оборони Карпатської України у 1938–39 рр. («Замахнула мечем, запалала вогнем», «В Карпатах сум і жаль настав»). Типологія спорідненості виявляється у згадуванні січових стрільців як поборників державності цієї часточки української землі, і навіть варіативно через актуалізацію зачинів власне стрілецьких текстів («Там над містом Хустом висока могила», «В Закарпатті радість стала»)» [40, с. 23]. Пісня «Замахнула мечем, запалила вогнем» записана О. Кузьменко у с. Делева Тлумацького району Івано-Франківської області [40, с. 373].

До найвідоміших пісень, які присвячені Августині Волошину і Карпатській Україні слід зарахувати «Ой не змогли січовики», «Ой ви, хлопці, не журіться», «З Арданова до Хуста», «Це герої України», «Коби гори говорили», «Ой спустився сірий туман», «Ой там під дубочком», «Вже весна воскресла», «Ой ішла дівчина», «Бодай ті мадяри», «У неділю рано...», «Ой хто матір забуває...», «Карпатські січовики», «Колоситься Красне Поле», «Знає Тиса», «Могила січовика» та багато інших. На мелодію «Тече вода каламутна» була написана пісня «Заспіваймо про руїну» (Записав В. Піпаш-Косівський у серпні 1991 р. у м. Калуші Івано-Франківської області):

«Заспіваймо про руїну,
Про Карпатську Україну,
Де Січ славно воювала,
За свободу життя дала» [18, с. 83].

11 березня 1939 р. чоловічий хор учительської семінарії в Севлюші (Виноградіві – Авт.) в програмі Урочистої академії під керівництвом професора Юрія Костюка, що родом із Сірми, виконав «Пісню січових стрільців». Це сталося за чотири дні до трагедії на Рокосівському полі [15, с. 165–166].

Є підстави вважати, що саме в добу Карпатської України актуалізувалася пісня «Пливе кача по Тисині», окремі версії якої зафіксовані на Хустщині, Воловеччині, Тячівщині, Іршавщині та Сколівщині. Перші два куплети цієї пісні під назвою «Плавле кача...» опублікував у 1923 р. в збірці «Квіти з терном» Василь Ґренджа-Донський:

«Плавле кача по тисинь:
– «Мамко моя, не лай нинь,
Залаеш ми в злу годину
Сам не знаю, де погину».
Лає мати сына, лає
Сын до дому не вертає... –

Серед поля на долинъ

Лягло серце у тернинь!» [10, с. 19].

Згодом текст пісні опублікував у збірнику «Народні пісні підкарпатських русинів» український композитор і фольклорист Дезидерій Задор в 1944 р. «Пливе кача» входила в репертуар Заслуженої артистки УРСР, солістки Закарпатського державного академічного хору Віри Баганич [45]. Найвідоміша зараз версія виконання – від «Пікардійської терції», хоча раніше її виконували також інші гурти та хорові колективи, скажімо, «Плач Єремії», капела імені Д. Ревуцького, хор Київської Православної академії, семінаристи якої були безпосередніми учасниками Революції Гідності в Києві. Пісня була і на міжнародному фестивалі «Virgo Lauretana» в Італії [39]. Сьогодні кожен українець знає пісню «Пливе кача по Тисині», оскільки її справедливо вважають гімном-реквієм за загиблими активістами Євромайдану, які увійшли в історію під назвою «Небесна сотня»

Сучасний український дослідник Василь Сокіл переконаний, що пісня «Пливе кача по тисині» має не народне, а літературне походження: «1) Незаперечний факт, що автором вірша «Пливе кача по тисині» був В. Гренджа-Донський; 2) Літературний твір фольклоризувався у різних варіантах; 3) Прив'язка до конкретної назви річки Тиси чисто умовна, адже скоріше йдеться про тиху, заплавну воду (озерці); 4) Мотив загибелі сина актуалізувався у часи Карпатської України, тому виявлені народні варіанти розповсюдилися за принципом концентричного кола (Хустщина, Воловеччина, Сколівщина); звичайно, хвилі можуть заходити і далі; 5) Тема загибелі захисників Вітчизни стала на часі і сьогодні, надто ж у момент поховання «Небесної сотні» [39, с. 820]. У своїй статті «Про пісню «Пливе кача по тисині» В. Сокіл навів різні варіанти цієї пісні: запис з початку 1940-х років Д. Задора із Волівця на Закарпатті; запис з початку 1960-х років В. Гошовського від Івана Тебзи, 21 рік, із с. Березове Хустського району Закарпатської області; запис 1982 року В. Сокола від Агафії Коруд, 1921 року народження, у с. Ялинкуватому Сколівського району Львівської області; варіант у виконанні Пікардійської терції (аранжування В. Якимця, поклав на ноти І. Шульга) [39, с. 817–821].

Сучасний закарпатський мистецтвознавець Валерій Падяк притримується думки, що вперше пісня (близька по змісту до згадуваної нам пісні) фіксується у писемних джерелах другої половини XIX століття. Ще у 1864 р., на переконання В. Падяка, Яків Головацький опублікував уривок з народної пісні, а в 1885 р. Григорій Де-Воллан теж зафіксував її текст на сторінках збірника «Угро-руські народня пьсни». Один з варіантів пісні також зафіксував на Мараморощині фольклорист Михайло Врабель (опублікована в Будапешті в 1900 р.). Необхідно погодитися з висновком дослідника, що «у нових драматичних реаліях в Україні, яка виборює своє право на незалежність від імперської влади російського Кремля, саме підкарпатське русинське пісню «Пливе кача по Тисині» стала символом української Революції гідності – не лише виявом скорботи та пам'яттю за соратниками, що загинули за Незалежність та відходять у вічний спокій, але й джерелом мужності тих, хто продовжує розпочату боротьбу» [24].

Визначний український мовознавець Василь Німчук переконливо довів, що пісня «Пливе кача...» виникла далеко до 1939 р., коли січовики боролися за Карпатську Україну на рідних теренах: «Мабуть, її склали закарпатці, що мешкали в долині Тиси або її допливіві, у період воєн Австро-Угорщини з Туреччиною або в час Першої світової війни, коли багато закарпатських юнаків було мобілізовано в астро-угорську армію, і вони перебували на фронтах в чужих краях. В інтернеті на сайті Українського військово-історичного клубу «Ukrainische Legion. 1914–1918» поміщено «Українські пісні часів Першої світової війни та Визвольних змагань». Починають добірку цих пісень закарпатські «Кедь ми прийшла карта» і «Пливе кача». Перед текстом пісні «Кедь ми прийшла карта» є примітка: «Ймовірно, за основу взято текст і ноти з книги: Сурма. Збірник воєнних пісень. Львів – Київ, 1922. 142 с.». У цьому збірнику («Сурма...») пісня «Кедь ми прийшла карта» справді є, але не відомо, звідки на сайт залучено пісню «Пливе кача» і на якій підставі її віднесено до періоду Першої світової війни» [20, с. 81]. Та, якби там не було, «скромній закарпатській народній пісні «Пливе кача по Тисині» судилося ввійти в історію Революції Гідності в Україні. В річницю події реквієм по героях Небесної Сотні «Пливе кача по Тисині» знову звучав на Майдані Незалежності» [20, с. 85]. Сучасний дослідник історії Першої світової війни Юрій Фатула в своїй монографії помістив текст пісні «Пливе качур по Дунаю», яка дуже подібна до «Пливе кача по Тисині» [41].

Про карпатських січовиків також написав пісню славнозвісний Яр Славутич, який згодом про це висловився у своїх спогадах: «Уперше я зацікавився Карпатською Україною 1939 р., коли в якомусь гумористичному журналі (в київському Червоному перці чи в московському Крокодилі – докладно не пригадую) побачив карикатуру, на якій маленький українець, що репрезентував Срібну Землю, намовляв кремезного велетня, себто УРСР, приєднатися до його самостійної держави. Підпису, на жаль, не пам'ятаю. Це було кремлівське віддзеркалення подій, що хвилювали всіх українців. У Запоріжжі, де тоді навчався в педагогічному інституті, я не міг знайти по книгозбірнях багато матеріалу про предмет мого нового зацікавлення... Усе ж таки знайшов за допомогою знайомої бібліотекарки кілька книжок із Заходу, зокрема й тих, що надруковані з дашками над літерою «о». Це були видання галицької «Просвіти», а між ними й книжечки з Ужгорода, про який я тоді мало що знав. Запам'яталось мені прізвище о. А. Волошина, може, через те, що я вже читав Максиміліяна Волошина (псевдонім українця Кириєнка, який писав прекрасні поезії російською мовою, зокрема, геніально переклав ще до першої війни сонети Ередія). Під час Другої світової війни, опинившись у Берні на нелегальному становищі, я поширив свої знання про Підкарпаття – завдяки тому, що там жило тоді немало українців. У емігранта Ю. Колларда, колишнього міністра УНР (що вивіз із Карпатської України молоденьку й гарненьку дочку) я прочитав навіть одну п'єсу о. А. Волошина і якусь його статтю з галузі мовознавства чи шкільництва» [15, с. 224–225]. Ось таким чином, через знайомство із літературною спадщиною А. Волошина Яр Славутич підійшов до розуміння ним подій 1938–1939 років у Карпатській Україні. Народилася пісня

«Карпатські січовики» (Прага, 1944 р.) [18, с. 90]. Під час боїв Карпатської Січі була створена пісня «В Карпатах сум і жаль настав», яку опублікували на сторінках Альманаху «Гомону України» [2, с. 144].

Бурхливі події в Карпатській Україні привернули увагу відомого українського поета О. Олеся (Кандибу). У 1920–30-х роках він друкувався у закарпатських періодичних виданнях «Пчілка», «Наш рідний край», народних календарях. У журналі «Дозвілля» він опублікував драматичну поему «Ніч на полонині», наскрізь просякнуту гуцульськими мотивами. 3 січня 1939 р. О. Оесь приїхав до Хуста. «Від імені українського громадянства, – писав В. Гренджа-Донський, – привітав О. Олеся і я... В моїй промові я його вітав у нашій новій скромній столиці, від імені літераторів, акторів та від самого громадянства» [9, с. 8]. На честь приїзду О. Олеся хустський театр «Нова сцена» вирішив поставити його драматичну поему «Над Дніпром». Перебуваючи у цьому старовинному місті, О. Оесь написав невеличку збірку поезій «Цвіте трояндами» [22], присвячену Закарпаттю, а також вірш «Хуст»:

«Так – Хуст... О Хуст, чудесне, місто,

Як нам ти сяєш променисто!

Парижі, Лондони, Бруксели

Хай відміняють пустомелі,

А з українських ширих уст

Звучить єдине місто: «Хуст».

Відвідав Карпатську Україну відомий український письменник С. Черкасенко, уродженець Черкащини, У. Самчук, Ю. Горліс-Горський, Є. Маланюк, М. Аркас, М. Михалевич та ін. «Нова свобода» повідомляла, що на зустріч з У. Самчуком прийшло «багато українських селян з довколишніх сіл» [21]. Варто зазначити, що Улас Самчук уважно спостерігав за подіями на Закарпатті в попередні роки, підтвердженням чого є річні комплекти газети «Українське слово», що виходила в Ужгороді за 1936–1937 роки, які збереглися у його архіві. Майже щоліта Улас Самчук виїжджав на Підкарпаття – до Ясіня, Сваляви, Шаркаді, Голубинога та інших місць [12, с. 7]. Будучи знайомим з Августином Волошином та багатьма закарпатськими літераторами, У. Самчук активно включився в культурницьке життя краю, що незабаром вилилось у знамениту його книгу «Репортажі з Карпатської України». Уже самі назви нарисів, які увійшли до книги, свідчать про глибоке знання тогочасної ситуації та життя в Карпатській Україні (Пряшів – Хуст; Український Клондайк; село Буштино; Гуцульщина; з святочних днів Карпатської України; Волівщина; чеський генерал – міністром Карпатської України; Хуст тривожний і Хуст святочний; 12 лютий Карпатської України; Свалява; вибори в Карпатській Україні; Січ іде!; генерал Курманович в Хусті; дві непевности; наростання трагічного; з кривавих днів Карпатської України).

Олександр Оесь яскраво описав Хуст у поезії, а Улас Самчук в публіцистиці: «Тим часом Хуст чепуриться. Його обідрані, заляпані болотом будиночки поспішно обновляються. Для мулярів, малярів кімнат кон'юнктура, якої ще не було. Вулицями проїжджають навантажені відповідним знаряддям вози... Хідники заляпані вапном і різними барвами. А де тих людей стільки

набралося? Всі ідальні, ресторани, готелі, каварні набиті. На вулицях вічний натовп. І коли до всього долучиться ярмарка, коли з околичних сіл стягнуться селяни зо своїм живим та мертвим крамом, тоді Хуст – муравлище. Це якесь своєрідне збіговисько різних рас та мов, і навіть якоесь дивно стає, коли думаш, що це головне місто єдиної української свободної держави» [28, с. 162].

Перші поезії про Августина Волошина побачили світ ще за його життя. Відверто кажучи, президент Карпатської України був людиною надзвичайно скромною, не занадто намагався їх публікувати на шпальтах своїх друкованих органів. Але, все одно, їх виходило чимало. У 1939 р. Ярослава Бандурович написала вірш «Закарпатська Україна» [18, с. 228]. Того ж року Осип Мускур опублікував присвячений Августинові Волошину вірш «Перший президент» [18, с. 220]. У вірші «Про Закарпатську Січ», написаному Михайлом Качуряком, згадуються А. Волошин, С. Клочурак, брати Реваї та Дмитро Климпуш. В березні 1924 р. вчитель хустьської горожанської школи Іван Устіянович з нагоди 50-річного ювілею Августина Волошина присвятив йому вірш «Славний Руси Син» [1, с. 45]. Автор збірки поетичних творів і оповідань «Прощайте, рідні Карпати» Федір Микита у вірші під назвою «Вінок», на наш погляд, зробив досить вдалу спробу охарактеризувати зміни, які відбулися на Закарпатті наприкінці 30-х років [17, с. 47].

Імена цих поетів мало що скажуть сучасному читачеві. Але ж у Карпатській Україні жили і працювали талановиті й добре знані письменники Василь Гренджа-Донський, Севастіан Сабол (Зореслав), Юлій Боршош-Кум'ятський та багато інших.

Серед письменників Закарпаття кінця 1930-х років особливе місце займає уродженець Волового (Міжгір'я), селянин за походженням В. Гренджа-Донський, якого справедливо вважають основоположником новітньої української літератури. У 1938 р. він уже був автором багатьох збірок поезій, історичних повістей і п'єс. Наприкінці 30-х років вийшла його чергова збірка поезій «Тобі, рідний краю». В одноіменному вірші цієї збірки поет пише, що вірить, що настане час, коли «сонце свободи» буде світити з небес «на наші зелені Карпати». В. Гренджа-Донський з великим захопленням зустрів звістку про проголошення незалежності краю і в 1939 р. написав нову редакцію (перша – 1928 р.) вірша «Марш молоді Карпатської України». Куплет, яким завершується цей твір, ніби підсумовує багаторічну боротьбу закарпатців за свою свободу:

«Повстав наш край із крови, із руїн,
Хай пропадуть роздори, ряд незгод,
Нехай живе Карпатська Україна,
Нехай живе вільно наш народ!»

Протягом 1938–1939 рр. В. Гренджа-Донський опублікував поезії «Цей день для нас гіркий, нещасний...», «Мені в наруччі умирав», «В світ за очі», «Вістка з тюрми», «Думки за ґратами», «Моїй донечці», «Юнацькі могили», «Ой, похмуро небо», «Ходить стара ненька», «Ще б'ються хлопці...», «І доки ще?...», «Криваві квіти», «Смерти не боюся!», «Лиш смерть вирве з рук мій олівець», «Велика п'ятниця в тюрмі», «Христос воскрес...», «Остання куля», «Рідний вітре», «У

прокурора» та ін. У них поет яскравими фарбами змалював героїчний опір захисників Карпатської України, її трагічний кінець у березні 1939 р.

Протягом 1928–1939 рр. уроженець с. Великі Ком'яти на Виноградівщині, вихованець Мукачівської учительської семінарії Ю. Боршош-Кум'ятський пройшов еволюцію від русофільського до українського поета. Ще перед наданням краю автономних прав, у 1938 р., Боршош-Кум'ятський проколував:

«Ми діждемо днів великих,
Привітаєм слави час;
Ми з вогнистого насіння
І суворе серце в нас».

Важливу роль в літературному житті Карпатської України займав уроженець Пряшева Степан Сабол (Зореслав), який виховувався в духовних навчальних закладах, у тому числі і в Григоріанському Католицькому університеті в Римі. Поет належав до українофільської течії. Через його твори проходить ідея єдності Підкарпаття з Україною. Він бачив «пророка» й «месію» на Сході, де Київ блукав співом осанни. Поет кликав «величну, святу авреолу Україну» повстати. В. Бірчак відзначав, що світогляд Зореслава «динамічний, західноєвропейський. Він був духовною особою, але закликав до боротьби, вірив у її успіх. Він будить приспані сили, підносить людям голови». Прикладом патріотичної лірики Зореслава є збірка поезій «Зі серцем у руках» [18, с. 149].

Короткочасне існування Карпатської України зробило величезний вплив на формування національної самосвідомості сотень і тисяч закарпатців, які пройшли своєрідну еволюцію від карпатських русинів до закарпатських українців. Немаловажну роль у цьому сенсі відіграла патріотична поезія Зореслава:

«Минулося,
та не забулось! Хуст
Остався спомином
живим понині:
Розстріляний стрілець,
а з його уст
Останній покрик:
«Слава Україні!»

А. Патрус-Карпатський – один з небагатьох русофільських письменників, який почав писати в 30-х роках російською мовою, а згодом під впливом дальших подій перейшов на українську. Автор «Весняних квітів», «З мого руського краю» (1929), збірки «Плетью по совести», в 1938 р., коли політичні сили краю виборили автономні права, писав:

«Ми всі одні, одні, одні,
в Карпатській Україні,
В Києві, в Буковині,
В Пряшеві, Галичині,
Ніхто не зможе нас
Розбити в грізний час».

До історії Карпатської України та постаті Августина Волошина звертаються також сучасні українські письменники і поети. Окреме місце, безперечно, належить лауреату Державної премії імені Тараса Шевченка Петрові Скунцю. Маємо на увазі, перш за все, його диптих «Карпатська Україна» [33–36]. Перу Петра Скунця належать поезії, присвячені двом найближчим соратникам Августина Волошина – В. Гренджі-Донському та Зореславу. Скунцева пряма мова у ліричному портреті «Гренджа-Донський» така природна [27, с. 40]:

«Бо наша правда – для тюрми.
А на свободі надто гречна.
Збагне Америка, не ми,
що є поет високий Гренджа».

Петро Скунець дякує своєму духовному порадинику Зореславу, присвятивши йому поезію «Дорога до Бога» [27, с. 75]

Чільне місце тематика Карпатської України посідає у творчості талановитої української поетеси Софії Малильо [23, с. 141].

Розбираючи архів відомого закарпатського письменника Івана Долгоша, його донька Одарка віднайшла машинопис першої частини роману «Заплакала Тиса кров'ю» – «Гуцульська республіка», а також великий фрагмент рукопису другої частини – «Карпатська Україна», що суттєво доповнює варіант журнальної публікації (журнал «Тиса», 1992, № 1–2; 1993, № 1–2). Таким чином, стало відкриттям, що І. Долгош протягом 1975–1990 років працював над романом-дилогією, осягаючи державотворчі процеси на Закарпатті. «Заплакала Тиса кров'ю» – історична епопея про період найвищого піднесення національного духу на Закарпатті 1918–1939 рр., яка поряд із романом Уласа Самчука «Гори говорять» і його публіцистикою, щоденником та романом В. Гренджі-Донського «Сини Верховини» подає панорамну й багатопланову картину життя Гуцульщини і Карпатської України загалом, величного часу державотворчого Чину, художнього слова, про яких сьогодні, як ніколи, потрібно говорити у дискурсі виховання національносвідомого покоління. Твір підпадає під жанр художньо-документального політичного роману. У ньому поряд з художніми образами діють історичні персоналії – Августин Волошин, брати Брашайки, Степан Ключурак, Василь Гренджа-Донський, Микола Бандусяк та ін. У порівнянні з відомим романом С. Скляренка «Карпати» [32], в якому постать А. Волошина було грубо сфальсифікована, роман І. Долгоша був спробою об'єктивно відтворити постать президента Карпатської України.

Відома дослідниця життя і творчості І. Долгоша Наталія Ребрик зробила ґрунтовний аналіз вищезазначеного роману. Ми ж зупинимось лише на порівняльній характеристиці постаті А. Волошина в романах І. Долгоша та У. Самчука: «Особливою аурую огорнутий образ Августина Волошина. Два більші епізоди, пов'язані з ним, вкраплені в канву твору з тих новелок, що готувалися до друку в журналі. Іван Долгош прагнув показати Президента державним мужем – у філософських роздумах, при непростих рішеннях, у злагоді з сумлінням... Проте герой вийшов явно не вивершеним, на жаль, не позбавленим штучності. Йому бракує життєдайності, переконливості, рішучості. Можливо, тут справа у відсутності повної авторської версії діалогії... Проте з

роману Уласа Самчука «Сонце з заходу» теж відомо тільки два уривки, що друкувалися в часописі «Пробоем». Але з цих коротких шкідців Волошин постає живою людиною: темне, з бобровим коміром пальто, фетровий капелюх, важка хода, поважний вік, заглиблений погляд з-під окулярів, внутрішня впевненість, шаноба супроводжуючих – усе це створює справжню сутність, робить значимим кожен рух, наповнює його смыслом, і це при тому, що Президент не зробив жодного слова...» [26, с. 97–116].

Іншим побачив у романі І. Долгоша Августина Волошина закарпатський краєзнавець Іван Сенько: «Образ Августина Волошина Іван Долгош змалював досить правдиво. Використав для цього форму досє, вузлові епізоди політичної біографії голови уряду Підкарпатської Русі (Карпатської України), авторську характеристику. Але робить наголос на кількох характеристиках Августина Волошина: скромність, патріотизм, гуманізм... Коли йому довірили очолити автономний уряд, розмірковує: «Хіба він, директор учительської семінарії, лінгвіст, теолог, хай і керівник християнської партії, зможе стати на рівень вимог європейської цивілізації? Хіба під силу, скажімо, діалог з Гітлером, Гортієм, Сталіном, Пісудським... Престиж? Найбільший престиж – то робити користь для рідної землі. Він її робить». У розмові з Гофманом, консулом Берліна у Празі, який часто бував на Закарпатті, Августин Волошин постає перед нами як політик-дипломат, захисник інтересів свого народу. Обставини змушують його рахуватися з тогочасною політичною дійсністю. Він зізнається Реваєві: «Я охоче б поговорив із паном Дейчем-режисером, а Гофмана би взагалі не прийняв. Але я змушений робити навіть те, що не хоче серце». Прийнявши Гофмана, він відхилив його пропозицію про припинення економічних зв'язків із Прагою, відмовився продавати ліс Німеччині» [30].

Закарпаття після трагедії Карпатської України та окупацію краю угорськими військами описав Михайло Томчаний у романі «Тихе містечко» (1969). Олександра Ігнатюк звернула увагу на автобіографічний характер твору: «Юрко Телегазі, головний герой роману, проходить той самий життєвий шлях, що й сам автор, і стає письменником. Та прискіпливий читач розуміє: М. Томчаний максимально щиро намагався (як тільки це можна було зробити в радянський час) розповісти про історичні події (у творі йдеться про Другу світову війну й окупацію краю гортійськими військами), життєві обставини, зустрічі і прощання, що мали вплив на його долю, а відтак і на перебіг життя його сучасників. Така сповідальність роману, певно, була покликана «інтересом» до життя письменника, який він відчував постійно, про що свідчив й відомий донос на нього, і ставленням деяких знайомих. Отже, автор зробив свою долю відкритою для багатотисячної аудиторії» [13, с. 21]. Цікаві фрагменти з біографії М. Томчаний навів у своїй статті відомий літературознавець Юрій Балага: «Я маю великий гріх на душі за те, що в скрутні для Томчаний хвилини, коли він важко захворів, я лише раз відвідав хворого в обласній лікарні, а раз удома. А він, як розповідали мені спільні знайомі, чекав мене, виглядав... На жаль, нині каються – пізно. Яка причина моєї душевної глухоти? Причини були аж дві. Перша – напередодні захворювання письменника дізнався, що 15 березня 1939 року М. Томчаний разом з кадровим чехословацьким офіцером Іваном Чучкою на

залізничному мості біля Королева з кулеметами в руках стримували угорсько-фашистські орди, що рвалися до столиці Карпатської України – Хуста. Я став розпитувати про це письменника, але він від відповіді ухилився. Натомість розповів мені таку бувальщину. Одразу після окупації один із шпіцілів, як тоді називали стукачів, утяв на Томчання письмовий донос, що нібито Михайло на Красному полі під Хустом танком чавив угорських гонведів. Справу розглядав найвищий суд у Будапешті. Від концтабору врятувало письменника тільки те, що усім було відомо – січовики танків не мали. Йому дали навіть виправдну довідку, я її бачив, але вглиб Угорщини для перевиховання і асиміляції переселили. Як максималіст, відмову письменника вести розмову про буремні дні 1939 року я сприйняв за нещирість і збирався «провчити» друга. Тижнів за два до його смерті я розповів про це Павлові Чучці, коли ми йшли до хворого додому. Вислухавши мене, професор Чучка дорікнув: «Ей, Юрку, на місці Томчання і ти ухилився б від розмови на таку тему. Чоловік добре знає, що коли б «старші брати» дізналися про його січовицьку епопею в 1939 – відправили б на 25 на Колиму. Навіщо гратися з долею?» [3, с. 175–176].

Яскраво і об'єктивно змалював щасливі й трагічні дні Карпатської України лауреат Шевченківської премії Мирослав Дочинець у романі «Вічник: Сповідь на перевалі духу» (2013). Заслуговує на увагу оцінка історичної постаті президента Карпатської України, яку зробив Мирослав Дочинець: «І був «батько» Волошин, доконечно чесний, шляхетний, всіма поважний і в публічному житті надто народний. І народ сим без міри користався. Міністри не могли добитися до нього, бо прем'єр весь час приймав простолюду, вислуховував жалування, розраджував, роздавав посади, гроші, відміняв покари. Батько є батько» [11, с. 182–184, 178].

Оригінальною у всіх відношеннях є книга відомого закарпатського журналіста, письменника і драматурга Олександра Гавроша «Нескорена Карпатська Україна», до якої увійшли численні його публікації про Августина Волошина і Карпато-Українську державу. Окрім журналістських розвідок, книжка містить і п'єсу автора «Останнє танго в Хусті», прем'єра якої з успіхом відбулася 14 березня 2019 року в рамках святкування 80-річчя Карпатської України. Додамо, що це перший драматичний твір про ті героїчні й трагічні події на українській професійній сцені [8]. Письменнику вдалося об'єктивно передати ту атмосферу ейфорії, яка панувала в середовищі прихильників Августина Волошина після перемоги на виборах 12 лютого 1939 р. Однак попереду були надзвичайно складні події, які дослідники трактують величчю і трагедією Карпатської України.

Постать Августина Волошина посідає чільне місце на сторінках епохальної «Галицької саги» відомого українського письменника, неодноразового лауреата Міжнародного літературного конкурсу «Коронація слова» Петра Лушика. Перш за все, йдеться про історичний роман «Ante Bellum» (Перед війною), в якому автор зобразив президента Карпатської України на фоні міжнародної ситуації, що склалася в Європі напередодні Другої світової війни. Лаконічною є оцінка письменником історичної хронології тих подій: «... був сформований наступний уряд, на чолі котрого став греко-католицький священник місцевої єпархії

Августин Волошин. Уже перші рішення очолюваного ним уряду показали, що просто так слухатися слабкої центральної влади у Празі тут не налаштовані: Підкарпатська Русь офіційно стала називатися Карпатською Україною, українська мова була оголошена державною, а прапором став синьо-жовтий. Безперечно, це зустріло неймовірне піднесення поміж членів ОУН, котрі, власне, за це боролися. Коли ж через місяць, другого листопада тридцять восьмого року у Відні арбітраж дозволив угорцям зайняти три найбільші міста Карпатської України – Ужгород, Берегово та Мукачево, уряд Августина Волошина залишив окуповану територію і перебрався до Хуста. Так місто несподівано стало столицею Карпатської України» [16, с. 276]. На сторінках роману фігурують історичні постаті часів Карпатської України – члени ОУН Роман Шухевич, Лев Ребет, Юрій Лопатинський, Михайло Колодзінський, тобто ті, які спричинилися до формування збройних сил молодой держави – Карпатської Січі.

Великий резонанс викликала художньо-документальна повість закарпатського письменника і науковця Сергія Федаки «Карпатський кросворд», присвячена Августину Волошину і Карпатській Україні. Це своєрідна епопея українського державотворення, що розгортається на теренах Закарпаття з 13 жовтня 1938 по 18 березня 1939 рр. Твір є мозаїкою з десятків епізодів боротьби усередині та навколо Карпатської України. Книгу, яка перемогла на традиційному конкурсі «Книга на Миколая 2009», високо оцінив закарпатський журналіст і письменник О. Гаврош [7]. У повісті С. Федаки дуже багато епізодів, де в центрі перебуває Августин Волошин. Архівні джерела і спогади активних учасників подій, зокрема тих із них, що брали участь у нараді, яку проводив А. Волошин (С. Єфремов, Ю. Брашайко та ін.) підтверджують концепцію С. Федаки щодо відмови чехів чинити опір угорським військам. Однак, якщо поглянути на цей факт більш глобально, то далеко не все залежало від позиції Л. Прхали, адже 15 березня до Праги увійшли німецькі війська, що свідчило про державний розпад Чехо-Словаччини. Чеські військові частини розпочали організованій відступ з Карпатської України, залишивши карпатських січовиків віч-на-віч з озброєним до зубів агресором. І Карпатська Січ дала бій... [43].

Серед закарпатських драматургів необхідно виділити творчість уродженця Перечинщини Івана Козака. Відомий український літературознавець Дмитро Федака відзначав, що «картинність, сценічність художнього мислення є, може, найприкметнішою рисою його таланту... Вершиною драматургії Івана Козака досі є його історична драма, в центрі якої постать Президента Карпатської України Августина Волошина, – «Судний час» (2007) [14]. Твір відзначений крайовою премією Президента Карпатської України Августина Волошина (2007) та літературною премією імені Федора Потушняка в номінації «Драматургія» (2009). Головними дійовими особами виступають ув'язнений у Москві Президент Карпатської України Волошин та кат-слідчий Вайндорф. Дія відбувається в останні півтора місяця життя Президента. Але її часові і просторові рамки значно розширюються спогадами героя, дикторським текстом, органічним вклиненням сценок закарпатських народних дійств. Прем'єра п'єси відбулася на сцені Закарпатського обласного українського музично-драматичного театру в Ужгороді напередодні 70-річчя Карпатської України 13

березня 2009 року. Після цього відбулося ще кілька постановок в Ужгороді, дві у Мукачеві та районних центрах Закарпаття – Перечині, Великому Березному, Міжгір'ї, Волівці, Хусті, Тячеві, Рахові. Вийшла на загальноукраїнську сцену успішними постановками тамтешніх театрів у Рівному, Запоріжжі, Дніпропетровську та Харкові. Завдяки цьому правда про Карпатську Україну та її Президента сягнула всієї України. За мотивами «Судного часу» автор у 2009 році створив радіовиставу «Витязь мужності» – більш деталізований показ останнього, 71-го, року життя Августина Волошина у московських Лефортовській та Бутирській катівнях у відроджуваному українським радіо жанрі радіоп'єси» [42, с. 9]. Роль Августина Волошина у п'єсі «Судний день» на сцені Закарпатського обласного музичного драматичного театру імені братів Юрія-Августина та Євгена Шерегіїв блискуче зіграв Народний артист України Анатолій Філіппов.

1. Августин Волошин. Два ювілії / Упорядник – Ігор Ліхтей. Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2017. 296 с.
2. Альманах «Гомону України» на 1986 рік. Бібліотека видавництва «Гомін України» / Зредагував С. Фіголь. Число 62. Торонто, 1986.
3. Балега Ю. Гріх на душі. *Література Закарпаття в реценції Юрія Балеги* / Упорядкування та передмова Надії Ференц. Ужгород: Гражда, 2021. С. 173–176.
4. Вегеш М. Карпатська Україна в портретах. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2007. 352 с.
5. Висіцька Т. Опришки. Легенди і дійсність. Ужгород: Поліграфцентр «ЛПА», 2007. 312 с.
6. Вівар С. Ліс шумить. Карпатська Україна в боротьбі за незалежність. Львів: Видавництво «Світ», 2001. С. 167–186.
7. Гаврош О. Карпатський «Штірліц». *Україна молода*. 2009. 22 квітня.
8. Гаврош О. Нескорена Карпатська Україна. Тернопіль: Богдан, 2019. С. 286–289.
9. Гренджа-Донський В. Твори. Том X: Спогади. Листи / Літературна редакція: проф. д-р. Василь Лев. Друге видання. Зібрала і впорядкувала Зірка Гренджа-Донська. Вашингтон: Видання Карпатського Союзу, Інк.; Відділ у Вашингтоні, Д. К., 1988. 518 с.
10. Гренджа-Донський В. Твори. Том 1: Шляхом терновим. Поезії / Літературна редакція: проф. д-р. Василь Лев. Друге видання. Зібрала і впорядкувала Зірка Гренджа-Донська. Вашингтон: Видання Карпатського Союзу, Інк., 1990. 456 с.
11. Дочинець М. Вічник: Сповідь на перевалі духу. Мукачєво: Карпатська вежа, 2013. 290 с.
12. Живюк А. «Сонце з Заходу»: феномен Карпатської України в публіцистиці Уласа Самчука. *Самчук Улас. Репортажі з Карпатської України*. Тернопіль: Богдан, 2019. С. 3–39.
13. Ігнатович О. Покликаний любов'ю. Передмова. *Томчаний М. Вибрані твори*. Ужгород: Видавництво ТИМРАНИ, 2014. С. 5–25.
14. Козак І. Ю. Гомін Срібної Землі: Драматичні твори. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2009. 240 с.
15. Красне Поле. Частина 1. Про Карпатську Україну / Упорядники: Юлія Зейкан, Віра Копейко. Ужгород: Патент, 1999. 320 с.
16. Лущик П. Галицька сага. Ante Bellum: роман. Харків: Фоліо, 2021. 315 с.
17. Миклада Ф. Прощайте, рідні Карпати: оповідання. Карпатський дослідний центр: Накладом Українського Видавництва «Пробоем», 1986. С. 47.
18. «Минулося, та не забулось...». Карпатська Україна у піснях, легендах, переказах, бувальщинах та літературних творах / Упорядкування, підготовка текстів, вступна стаття та примітки Івана Хланти. Ужгород: Карпати, 2009. 272 с.

19. Могорита М. Синівська пам'ять. *Отець Августин Волошин в документах та пам'яті народній* / Автор-упорядник В. І. Матейко. Ужгород: Видавництво «Гражда», 2017. С. 67–68.
20. Німчук В. До питання про походження пісні «Пливе кача по Тисині». *Слово і час*. Львів: Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2014. Випуск 7. № 655. С. 81.
21. Нова свобода. 1938. 8 грудня.
22. Олесь О. Цвіте трояндами. Прага: Видавництво «Задруга», 1939. 14 с.
23. Отець Августин Волошин в документах та пам'яті народній. Ужгород: Видавництво «Гражда», 2017. 176 с.
24. Падяк В. Балада «Пливе кача по Тисині» – русинський символ української Революції гідності. URL: <https://goloskarpat.info/society/58aae822f1962/> (дата звернення: 27. 05. 2022).
25. Ребрик Н. Новий погляд на творчість Івана Долгоша. *Ерделіські читання*. Ужгород, 2012. С. 97–116.
26. Ребрик Н. Першорядна літературна подія Закарпаття за останнє чверть століття. *Закарпаття онлайн*. 2020. 3 березня.
27. Салига Т. Петро Скунець. Всесвіт, гори і він. Ужгород: Видавництво «Гражда», 2007. 120 с.
28. Самчук Улас. Репортажі з Карпатської України. Тернопіль: Богдан, 2019. 256 с.
29. Сенько І. М. Келечин – рідне село Августина Волошина: Історико-етнографічний нарис. Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2007. 376 с.
30. Сенько І. Українська романістика другої половини ХХ століття про Карпатську Україну (частина 2). *Срібна Земля*. 2015. 6 травня.
31. Сім цікавих фактів про пісню «Пливе кача по тисині». URL: https://tvoemisto.tv/news/7_tsikavyh_faktiv_pro_pisnyu_plyve_kacha_po_tysyni_67022.html (дата звернення: 27. 05. 2022).
32. Скляренко С. Твори в чотирьох томах. Том 1. Карпати: роман. Книга перша / Авторська передмова З. С. Голубева. К.: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1990. 408 с.
33. Скунець П. Нічні портрети. Ужгород: Всеукраїнське державне багатопрофільне видавництво «Карпати», 2003. 152 с.
34. Скунець П. Один. Ужгород: Два кольори, 2000. 536 с.
35. Скунець П. Твори. Книга 1 / Упорядкування та підготовка текстів Наталії Скунець; передмова Тараса Салиги. Ужгород: Гражда, 2007. 272 с.
36. Скунець П. Твори. Книга 2 / Упорядкування та підготовка текстів Наталії Скунець. Ужгород: Гражда, 2008. 248 с.
37. Славутич Яр. Як я написав пісню «Карпатські січовики». Красне Поле. Частина 1. Про Карпатську Україну / Упорядники: Юлія Зейкан, Віра Копейко. С. 224–225.
38. Сокіл В. Про пісню «Пливе кача по Тисині»: обласна премія у галузі журналістики ім. М. Бабидорича присуджена професору УжНУ С. Федаці, а обласну премію ім. В. Гренджі-Донського творчому колективу ТВО «Студія експеримент за телепроект «Світ Закарпаття». *Новини Закарпаття*. 2014. 7 червня.
39. Сокіл В. Про пісню «Пливе кача по Тисині». *Народознавчі зошити*. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2014. Випуск 4. № 118. С. 817–821.
40. Стрілецькі пісні / Упорядкування, запис, вступна стаття, коментарі та додатки О. М. Кузьменко. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2005. 640 с.+32 с. іл.
41. Фатула Ю. «Я ще гадав газдувати, але мушу воювати...». Бойовий шлях 66-го Унгарського піхотного полку австро-угорської армії. 1914– 1918 / Передмова М. Вегеша; переклад віршів з угорської В. Тимчука. Ужгород: ТДВ «Патент», 2021. 368 с.
42. Федака Д. Творчі обрії Івана Козака. *Козак І. Ю. Гомін Срібної Землі: Драматичні твори*. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2009. С. 3–12.
43. Федака С. Карпатський кросворд: художньо-документальна повість. Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2009. 224 с.

44. Хланта І. Карпатська Україна у народних піснях та переказах. *Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців* / Під редакцією М. М. Вегеша. Ужгород: Видавництво «Карпати», 2002. С. 392–411.
45. Як пісня «Плине кача» стала реквієм загиблим героям Небесної Сотні. URL: <https://7days-ua.com/news/yak-pisnya-plyne-kacha-stala-rekvijemom-heroyam-nebesnij-sotni-video-foto/> (дата звернення: 27. 05. 2022).
46. Як то давно було: Легенди, перекази, бувальщини, билиці та притчі Закарпаття у записах Івана Сенька / Запис та підготовка текстів, упорядкування, передмоваЮ примітки та словник – Іван Михайлович Сенько. Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2003. 368 с.